

KUTUPLAŞMA HİPOTEZİ ÇERÇEVESİNDE NAFTA ENTEGRASYONUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ: PANEL VERİ ANALİZİ

Aykut ŞARKGÜNEŞİ¹, İrem BİNİCİ ERTAN²

ÖZET

Kutuplaşma hipotezi, farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkelerin oluşturduğu ekonomik entegrasyonların, üye ülkelerdeki gelişmişlik farklarını arttıracaklarını ileri sürer. Hipotezin temel varsayımı entegrasyondan sonra kümülatif nedensellik mekanizmaları ile faktör hareketliliğinin çevreden merkeze doğru olacaktır. Diğer yandan faktör hareketliliğinin merkezden çevreye doğru olacağını ileri süren görüşler de bulunmaktadır. Literatürde bu iki hipotezi sınanan çalışmalar çoğunlukla Avrupa Birliği üyesi ülkeleri konu almaktadır. Bu çalışmada kutuplaşma teorisi, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA-North American Free Trade Agreement) özelinde incelenmiş, söz konusu entegrasyonun kurulmasıyla üye ülkeler arasındaki gelişmişlik farkı açığının artıp artmadığı istatistiksel yöntemler ile test edilmiştir. Çalışmada, 1970-2020 yıllarını ve 3 ülkeyi kapsayan kutuplaşma düzeyi, dışa açıklık, üyeler arasındaki ticaret hacmi ve yabancı sermaye yatırımları değişkenlerine ait veri seti panel veri analizine tabi tutulmuştur. Kutuplaşma düzeyi, her bir ülke için tüm GSYH'lerin ortalamasından ilgili ülkenin GSYH'sinin farkının karesi alınarak hesaplanmıştır. Analiz sonucunda dışa açıklık ve yabancı sermaye yatırımlarının ülkeler arasındaki kutuplaşmayı azalttığı ancak üyelerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri ticaretin kutuplaşmayı artırdığı tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarından yola çıkarak gelişmekte olan ülkelere yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kutuplaşma Hipotezi, Ekonomik Entegrasyon, NAFTA.

JEL Sınıflandırması: Q56, F130, F150

EVALUATION OF NAFTA INTEGRATION WITHIN THE FRAMEWORK OF POLARIZATION HYPOTHESIS: PANEL DATA ANALYSIS

ABSTRACT

The polarization hypothesis suggests that economic integration of countries at different development levels will increase the development gap between member countries. The basic assumption of the hypothesis is that after integration, factor mobility will occur from the periphery to the center with cumulative causality mechanisms. On the other hand, there are also views that suggest that factor mobility will be from the center to the periphery. Studies testing these two hypotheses in the literature mostly focus on European Union countries. In this study, polarization theory was examined specifically in the context of the North American Free Trade Agreement (NAFTA), and it was tested with statistical methods whether the development gap between member countries increased with the establishment of the said integration. In the study, the data set of the variables of polarization level, openness, trade volume between members and foreign capital investments, covering the years 1991-2019 and 3 countries, was subjected to panel data analysis. The polarization level was calculated for each country by squaring the difference of the relevant country's GDP from the average of all GDPs. As a result of the analysis, it has been determined that openness and foreign capital investments reduce polarization between countries, but trade between members increases polarization. Based on the analysis results, recommendations were made for developing countries.

Keywords: Polarization Hypothesis, Economic Integration, NAFTA.

JEL Classification Codes: Q56, F130, F150

¹ Doç. Dr. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Zonguldak, Türkiye. aykutsarkgunesi@beun.edu.tr.
² Arş. Gör. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Zonguldak, Türkiye. irem.binici@beun.edu.tr.

EXTENDED SUMMARY

Research Questions & Purpose

This study aims to analyze the validity of the polarization hypothesis for the member countries of NAFTA. The hypothesis posits that in countries with varying levels of development participating in economic integration, the disparity in development will increase alongside the establishment of a free market system. In other words, the study tests whether the development gap among member countries has widened since the inception of NAFTA. In this context, the effects of trade volumes among member countries and foreign direct investments on the calculated level of polarization are examined.

In the literature, studies on the polarization hypothesis have predominantly focused on the European Union. Research related to NAFTA has approached polarization from different perspectives, such as regional polarization and domestic wage polarization. It is believed that this study will contribute to the literature by directly testing the polarization theory in terms of the macro-level development of NAFTA countries.

Literature Review

The literature on polarization theory, particularly in the context of NAFTA, presents mixed findings. Ohr (1995) argued that market integration would lead to convergence due to intra-industry trade between Mexico and the U.S. In contrast, Boris and Hirschorn (1996) suggested that free market entry could widen economic disparities between Mexico and other NAFTA members, leading to polarization. Krugman (1993) claimed that NAFTA would not cause polarization, viewing it more as a tool for the U.S. to support the Mexican government.

However, empirical studies such as those by Rodríguez-Pose and Sánchez-Reaza (2003) found that economic liberalization and integration increased regional inequalities in Mexico, particularly between the wealthier northern regions and the poorer southern ones. Similarly, Hanson (2003) identified rising wage inequality as a result of trade liberalization and NAFTA participation, supporting the notion of polarization. In contrast, Campos-Vázquez (2013) argued that wage inequality decreased after 1994 due to returns on education and labor experience, suggesting a decrease in polarization.

Salvatore (2007)'s simulations showed that Mexico benefitted more from general trade liberalization than from NAFTA itself, with the U.S. reaping the most gains through increased competition and lower consumer prices. While some studies emphasize the benefits of integration, others highlight growing disparities, demonstrating a lack of consensus in the literature. This study seeks to contribute by specifically analyzing polarization within the NAFTA context, focusing on trade and foreign direct investment data.

Methodology

This study is a research article and involves panel data analysis. The countries under examination are the NAFTA member states: the United States, Canada, and Mexico. In the analysis, the level of polarization is used as the dependent variable, while trade openness, foreign direct investments, and trade volume among the members are utilized as independent variables. The dataset covering the years 1970 to 2020 was initially subjected to homogeneity tests, cross-sectional dependence tests, and unit root tests. Based on the results of these preliminary tests, an appropriate cointegration test was selected and applied to the dataset. Following the identification of a long-term relationship between the series, DOLS and Quantile Regression tests were conducted to determine the direction and degree of this relationship.

Results and Conclusions

The analyses reveal that the trade conducted among the countries has increased the development gap between them, thereby heightening the level of polarization. Conversely, it has been found that foreign direct investments and trade openness reduce this development disparity. Consequently, it can be argued that Mexico benefits not from integration itself, but rather from the implementation of liberal policies. Based on this, one can infer that the participation of countries with existing development gaps in regional integration may be detrimental to developing countries. In other words, the integrations established to achieve commercial gains and market share may lead to richer countries becoming richer and poorer countries becoming poorer.

According to the analysis results, member countries of the integration, particularly Mexico, could mitigate the effects of polarization through practices and policies such as (1) prioritizing trade outside the integration framework, (2) increasing value-added production, and (3) enhancing institutional quality. Specifically, when comparing NAFTA member countries, particularly the United States and Mexico, it is evident that the U.S. holds a significant advantage in both market share and production. This situation, along with certain legal regulations in the U.S., results in Mexico's inability to gain a foothold in the U.S. domestic market. Therefore, trade among them is more harmful than beneficial to Mexico. However, by improving institutional quality and increasing value-added production, Mexico could achieve a competitive advantage in the markets of the U.S. and Canada, thereby attracting foreign direct investments.

1. Giriş

Genel anlamda entegrasyon, parçaların bir bütün halinde bir araya getirilmesi olarak tanımlanabilir. Haberler (1964) entegrasyonu, ilgili alanlar arasındaki daha yakın ekonomik ilişkiler olarak tanımlamaktadır. Balassa (1991) ise iktisat literatüründe “ekonomik entegrasyon” teriminin net bir anlamı olmadığını; bir uçta, bağımsız ulusal ekonomiler arasındaki ticari ilişkilerin varlığının bir ekonomik entegrasyon biçimi olarak kabul edildiğini, diğer yandan, ulusal ekonomilerin tam olarak birleşmesi anlamına geldiğini ifade etmektedir. Balassa (1991)’ya göre ekonomik entegrasyon, bir süreç ve bir durum olarak ele alınabilir. Süreç olarak ele alındığında farklı ulusal devletlere ait ekonomik birimler arasındaki ayrımcılığı ortadan kaldırmak için tasarlanmış önlemleri kapsamaktadır. Durum olarak ele alındığında ise ulusal ekonomiler arasında çeşitli ayrımcılık biçimlerinin olmamasını ifade etmektedir (Balassa, 1991: 176). Entegrasyon anlaşmaları çoğunlukla ekonomik amaçlarla yapılır. Bununla birlikte Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) gibi askeri veya stratejik amaçlarla kurulan entegrasyonlar da bulunmaktadır. Ülkeler; ticari kazanım elde etme, pazara girişlerini garanti altına alma, stratejik güç birliği oluşturma, yerel politik reformlarını güçlendirme gibi başlıca amaçlarla entegrasyona katılırlar.

Ekonomik entegrasyonların hem üye ülkeler hem de üye olmayan ülkeler üzerinde çeşitli etkileri vardır. Bu etkilerin ana kaynakları, malların ve faktörlerin hareketliliği ve ortak dış tarife ile ilgilidir. Mal ve faktör hareketliliği ne kadar büyük ve dış tarife ne kadar yüksek olursa, entegrasyonun sonuçları o kadar belirgin olacaktır. Etkilerin bazıları statik, bazıları ise dinamik olarak sınıflandırılmıştır, birincisi esas olarak üretim faktörlerinin yeniden tahsisi, tüketim sorunları ve ticaret hadleri ile ilgilidir. Dinamik etkiler ise büyük ölçüde entegrasyonun katılımcı ülkelerdeki ekonomik büyüme olanaklarını nasıl değiştirdiğiyle ilgilidir (Lizano, 1976: 276).

Ekonomik entegrasyon, en düşük formundan en yüksek formuna; ticaretin önündeki engellerin kaldırılması (ticari entegrasyon), faktör hareketlerinin serbestleştirilmesi (faktör entegrasyonu), ulusal ekonomi politikalarını uyumlaştırma (politika entegrasyonu) ve tüm bu politikaların birleştirilmesi (total entegrasyon) olarak sınıflandırılmaktadır (Balassa, 1976). Ancak bu söz konusu formlar ekonomik entegrasyonların aşamalarını spesifik olarak ifade etmemektedir. Buna göre ekonomik entegrasyonlar en temelden en gelişmişe doğru serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar, iktisadi birlik ve tam ekonomik birlik şeklinde sıralanmaktadır.

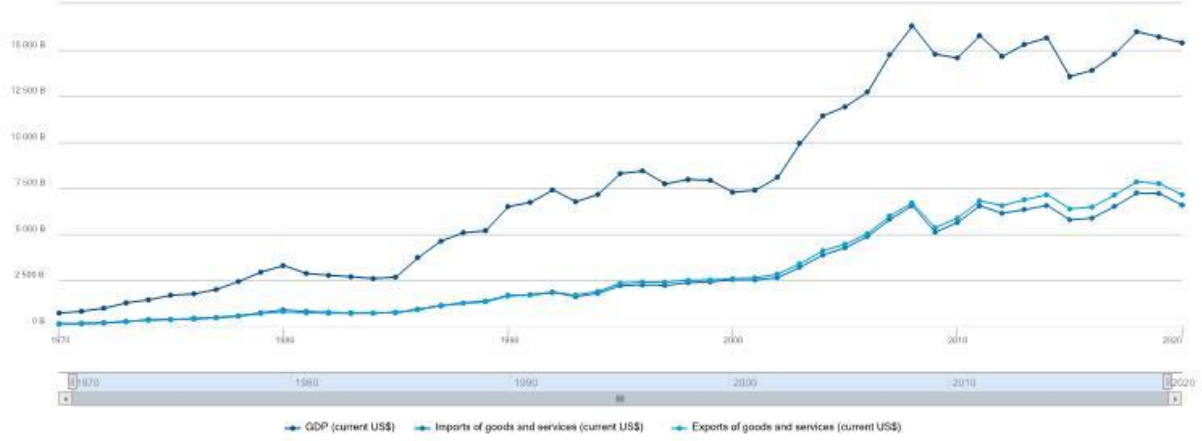
Serbest ticaret bölgelerinde üye devletler kendi aralarındaki ticarete gümrük tarifelerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırmakta, dışarıda kalan ülkelere karşı da kendi özel tarifelerini uygulamaktadırlar. Gümrük birliğinde üyeler kendi aralarındaki ticaret kısıtlamalarını kaldırmalarının yanı sıra dışarıdaki ülkelere karşı da ortak bir gümrük tarifesi uygulamaktadırlar. Ekonomik entegrasyonların daha ileri bir boyutu olan ortak pazarlarda ise gümrük birliği şartlarına ek olarak üretim faktörlerinin de entegrasyon içerisinde serbest dolaşımı söz konusudur. Ekonomik birlikler de ortak pazarlardan farklı olarak bu politikadaki eşitsizliklerden kaynaklanabilecek ayrımcılığın ortadan kaldırılması için mal ve faktör hareketlerindeki kısıtlamaların kaldırılmasının yanı sıra ulusal ekonomi politikalarının da bir dereceye kadar uyumlaştırılmasına dayanır. Nihayetinde eğer entegrasyona üye ülkeler iktisadi birlik gerekliliklerine ek olarak ekonomik, mali, sosyal ve para politikalarını birleştirmiş ve bu politikaların yürütülmesi için ülkeler üstü organlar kurulmuşsa burada tam ekonomik birlikten söz edilebilmektedir. Söz konusu organların kararlarının üyeler için bağlayıcılığı bulunmaktadır, dolayısıyla ülkelerin bireysel makro politika izlemedeki serbestileri bir ölçüde birliğe devredilmektedir (Balassa, 1961: 2).

Dünya çapında önemli bir entegrasyon ve büyüme dalgası, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden kısa bir süre sonra başlamıştır. 1948'den sonra ivme kazanmış ve hala devam etmektedir (Haberler, 1964). 1947'de imzalanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Trade and Tariffs: GATT), akabinde -1995 yılında- Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization: WTO)'nün kurulması ticareti serbestleştirme yönündeki en önemli gelişmelerdir. II. Dünya Savaşı'ndan 1980'e kadar, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) kapsamındaki bölgesel serbest ticaret anlaşmaları ve küresel ticaret müzakereleri, giderek daha açık uluslararası pazarlara doğru genişlemiştir. 1980'lerde bölgesel ticaret blokları çarpıcı ve beklenmedik bir başarı elde etmiştir ve kesinlikle uluslararası ekonominin hızlı ekonomik büyümesine büyük katkıda bulunmuştur (Krueger, 1999). Avrupa'da, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kendisini yalnızca Güney Avrupa'nın yeni demokrasilerini içerecek şekilde genişletmekle kalmamış, aynı zamanda "1992" olarak anılan, piyasayı bütünleştiren önlemler kümesiyle daha da yüksek bir ekonomik birlik için hamle yapmıştır. Kuzey Amerika'da da Kanada, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) -daha sonrasında Meksika- arasında bir serbest ticaret anlaşması (aynı zamanda önemli ölçüde bir yatırım anlaşması) imzalanarak bölgesel entegrasyon konusunda bir asırlık kararsızlık sona erdirilmiştir (Krugman, 1991: 7).

Şekil 1'de AET ve AB'nin gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) ile mal ve hizmet ihracat ve ithalatının ABD Doları cinsinden 1970-2020 yılları arasındaki artış ve azalışları görülmektedir. Grafikten de görüldüğü üzere

AET döneminde de artış trendinde olan göstergeler AB'ye geçişten sonra daha hızlı artışlar sergilemiştir. Bu durumun oluşmasında elbette AB'nin kurulmasıyla Avrupa ortak pazarına geçilmesi ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımının önemli birer faktör olduğu söylenebilir.

Şekil 1. AET ve AB'nin 1970-2020 Yılları Arasındaki GSYH, İhracat ve İthalatı (Trilyon \$)

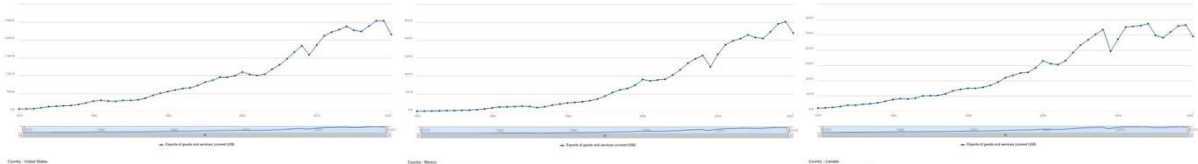
Kaynak: Dünya Bankası. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> sayfasından erişilmiştir. Erişim Tarihi: 18.04.2024.

Kuzey Amerika'da ekonomik entegrasyon kavramı, NAFTA müzakereleri başladığında yeni bir kavram değildi. 1911'de ABD, Kanada ile karşılıklı bir ticaret anlaşması imzalamıştı. Ancak Kanada'daki seçimlerden sonra Kanadalılar serbest ticareti reddetmiş ve Başbakanın devrilmesiyle anlaşma sona ermiştir. 1965 yılında ABD ve Kanada, iki ülke arasındaki otomobil, kamyon, lastik ve otomotiv parçaları ticaretini serbestleştiren ABD-Kanada Otomotiv Ürünleri Anlaşması'nı imzalamıştır. Otomobil Paketi, entegre bir Kuzey Amerika otomotiv sektörü yaratmada öncü olarak kabul edilmektedir. Daha sonra 3 Ekim 1987 tarihinde ABD ve Kanada, ikili bir serbest ticaret anlaşması imzalamış, söz konusu anlaşma Aralık 1988'de yürürlüğe girmiştir. Bu sırada NAFTA müzakereleri başlamadan evvel, Meksika da on yıllardır yürürlükte olan korumacı ticaret ve yatırım politikalarını serbestleştirmeye başlamıştır. Kısıtlayıcı ticaret rejimi, Meksika'nın devrimci döneminden sonra başlamış ve ülkenin bir borç kriziyle karşı karşıya olduğu 1980'lerin başlarından ortalarına kadar devam etmiştir. 1986'da Meksika'nın Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'na (GATT) üye olmasıyla daha fazla reform yapılmıştır (Villarreal & Fergusson, 2017).

NAFTA, Kuzey Amerika ekonomik ilişkilerini temelden yeniden şekillendirmiş, Kanada, ABD ve Meksika arasında bölgesel ticarete ve sınır ötesi yatırımda büyük bir artışı teşvik etmiştir. Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra, üç NAFTA üyesi arasındaki ticaret, 1993'te 290 milyar ABD dolarından 2017'de 1,1 trilyon ABD dolarının üzerine çıkmıştır.

Şekil 2, Şekil 3 ve Şekil 4'te ABD, Meksika ve Kanada'nın 1970-2020 yılları arasındaki ihracat, ithalat ve GSYH'deki değişimleri grafik olarak gösterilmektedir. Grafikler incelendiğinde genel bir artış trendi söz konusu olmakla birlikte -özellikle ABD için- 1994 sonrası dönemde daha yüksek artışlar yaşandığı gözlemlenmektedir.

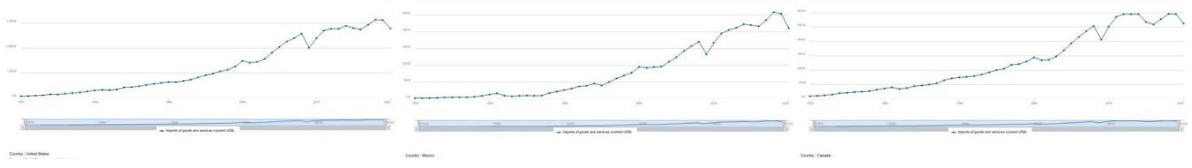
Şekil 2. Sırayla ABD, Meksika ve Kanada'nın 1970-2020 Yılları Arasındaki Toplam İhracatı (US \$)

Kaynak: Dünya Bankası. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>, sayfasından erişilmiştir. Erişim Tarihi: 18.04.2024.

Şekil 2'de ABD, Meksika ve Kanada'nın 1960-2020 arasındaki yıllık ihracat verisinin grafiğine yer verilmiştir. Grafikte genel bir artış trendi gözlemlenebilmektedir. Bununla birlikte ABD için bu artışın diğer iki ülkeye göre çok daha yüksek seyrettiği görülmektedir.

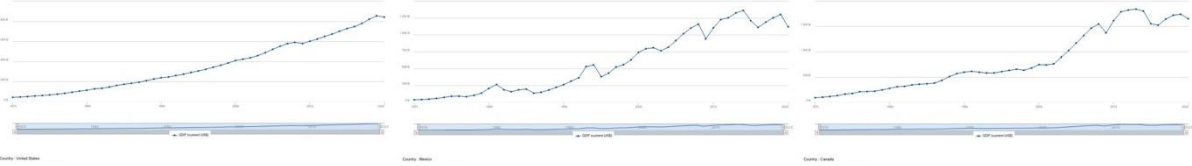
Şekil 3. Sırayla ABD, Meksika ve Kanada'nın 1960-2020 Yılları Arasındaki Toplam İthalatı (US \$)

Kaynak: Dünya Bankası. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>, sayfasından erişilmiştir. Erişim Tarihi: 18.04.2024.

Yıllık ithalat verilerinin grafiğine bakıldığında da ihracat ile benzer bir tablo karşımıza çıkmaktadır. ABD'nin diğer 2 ülkeye göre yine oldukça yüksek bir ithalat hacmi olduğu görülmektedir. Artış trendi incelendiğinde hem ithalat hem de ihracat için ABD'nin verisinde özellikle 1994'ten sonra önemli bir sıçrama görülmektedir.

Şekil 4. ABD, Meksika ve Kanada'nın 1960-2020 Yılları Arasındaki Toplam GSYH'si (US \$)

Kaynak: Dünya Bankası. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>, sayfasından erişilmiştir. Erişim Tarihi: 18.04.2024.

Bununla birlikte NAFTA çeşitli eleştirilerle de gündeme gelmiştir. Söz konusu eleştirilerden bazıları, Meksika'daki düşük çevre standartları dolayısıyla artan ticaretin çevreye vereceği zararlar ve Meksika firmalarının ABD firmalarına karşı yaratabilecekleri haksız rekabet üstünlüğüdür. Ayrıca Meksika'daki düşük çalışma standartları da haksız rekabet üstünlüğü yaratabilecek başka bir faktör olarak eleştirilere konu olmuştur (Burfisher vd., 2019: 4).

Gerek bu eleştiriler gerekse ticarete değişen koşullar, NAFTA'nın optimal bir anlaşma olmadığını göstermiştir. Dolayısıyla anlaşmada bir revizyon söz konusu olmuş, NAFTA 26 yıl yürürlükte kaldıktan sonra anlaşmada düzenlemeler yapılmış ve ABD-Meksika-Kanada Ticaret Anlaşması (United States-Mexico-Canada Agreement: USMCA) adını almıştır³. ABD, Başkan Trump'ın 2017'de göreve başlamasından kısa bir süre sonra, daha yüksek ücretli işleri ve büyümeyi desteklemek amacıyla Kanada ve Meksika ile yeni ticaret müzakereleri başlatmıştır. Bu müzakereler, ABD Başkanı Trump, Kanada Başbakanı Trudeau ve Meksika Devlet Başkanı Peña Nieto tarafından 30 Kasım 2018'de imzalanan USMCA ile sonuçlanmıştır (Burfisher vd., 2019: 4). USMCA'nın, Kuzey Amerika'da daha serbest piyasalar, daha adil ticaret ve güçlü ekonomik büyüme ile sonuçlanacak karşılıklı yarar sağlayan ticareti destekleyen, 21. yüzyıla ait yüksek standartlı bir ticaret anlaşması olduğu iddia edilmektedir. Anlaşmayla birlikte ABD'nin Meksika ve Kanada ile olan ticari ilişkilerinin modernize edilmesi, yeniden dengelenmesi ve güçlü işgücü ve çevre korumaları, yenilikçi menşe kuralları ve revize edilmiş yatırım hükümleri sağlanarak dış kaynak kullanımına yönelik teşviklerin azaltılması öngörülmektedir. Anlaşma ayrıca çalışma ve çevre yükümlülüklerini anlaşmanın ana metnine dâhil etmekte ve bunları tamamen uygulanabilir kılmaktadır. USMCA ayrıca, ABD işçileri ve işletmelerini dezavantajlı hale getirme potansiyeline sahip olan -sübvansiyonlar ve para manipülasyonu gibi- piyasa dışı uygulamalarla mücadele etmek için bir dizi hüküm içermektedir (International Trade Administration, 2024).

Teorik olarak bakıldığında ekonomik entegrasyonların üye ülkelerin ticaretini artırmak, kaynakların etkin kullanımını sağlamak ve gelişmesine katkı sağlamak gibi faydalarından söz edilmektedir. Ancak kutuplaşma teorisi ve literatürdeki bazı çalışmalar sürecin tam olarak bu şekilde işlemediğini gözler önüne sermektedir. Örneğin Blecker (2003; 2014)'a göre NAFTA, Meksika'yı kişi başına düşen gelirden Amerika Birleşik Devletleri'ne yaklaştırmamış ve Meksika'nın istihdam sorunlarını çözmemiştir. NAFTA'ya rağmen, Meksika ekonomisinin ticarete konu olan, mal üreten sektörlerinde (tarım ve imalat) çok az net iş yaratılmıştır. Zira grafiklerde görüldüğü gibi 1970-2020 yılları arasında ABD, Meksika ve Kanada'nın ihracat, ithalat ve GSYH verileri incelendiğinde de NAFTA'dan asıl yararı ABD'nin sağladığı görülebilmektedir.

Kutuplaşma teorisi, 1950'lerde bölgelerin ortak bir üretkenlik ve zenginlik dengesine doğru birleşeceği neoklasik teorilere eleştirel bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Bu fikirlerin aksine, kutuplaşma teorisi bölgeler arasındaki eşitsizliklerde bir artış tespit etmiştir. Bölgeler arasındaki kümülatif büyüme ve küçülme süreçleri Myrdal (1957)'in kümülatif nedensellik (cumulative causation) ilkesine referansla açıklanmaktadır.

³ Çalışmada kullanılan veri seti 1970-2020 yıllarını kapsadığı ve o süre zarfında anlaşmanın resmi adı NAFTA olduğu için bu çalışmada NAFTA ismi kullanılmıştır.

Merkezlerdeki büyüme süreçleri, insanların, malların ve sermayenin bölgeler arası hareketliliği yoluyla çevredeki daralma süreçleriyle bağlantılıdır (Kühn, 2015: 370).

Myrdal (1957), bölgeleri birbirine bağlayan "geri itme etkileri" (backwash effects) ve "yayıma etkileri" (spread effects) olmak üzere bir çift kavram önermiştir. Yayılma etkileri özellikle çok önemlidir çünkü yakınsama mantığı anlamına gelir ve Myrdal'ın kümülatif nedensellik teorisini karakterize eder. Yayılma etkisi, hammadde talebinin çevredeki istihdamı nasıl teşvik ettiğine, merkezdeki yığılma ve büyüme ekonomilerine (ücret artışları dahil) ve hızlı büyüyen bölgelerdeki nüfus kısıtlamalarına vurgu yapmaktadır. Geri itme etkisi ise finansal sermaye akışının ve mal ticaretinin faydalarının daha gelişmiş ticaret ortaklarına nasıl yansıdığına sonuçlarını vurgulamaktadır. Bu bakış açısı, Myrdal dönemindeki iktisatçıların serbest ticaret ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımının bölgeler arası ekonomik yakınlaşmaya yol açtığı iddialarıyla çelişmektedir. Myrdal'a göre, ortodoks ticaret teorileri veya ortodoks ekonomik teoriler hiçbir zaman büyük ve büyüyen ekonomik eşitsizliklerin ve az gelişmişlik ve kalkınmanın dinamik süreçlerinin gerçekliğini kavrayacak şekilde geliştirilmemiştir. Ticaret ve diğer uluslararası ekonomik faaliyetler yoluyla hareket eden dinamik güçler, Myrdal'ın "geri itme" ve "yayıma" etkileri olarak adlandırdığı şeyi tetiklemekte ve dolayısıyla eşitsiz bir gelişme sürecini doğurmaktadır (Sai-wing Ho, 2004: 537; Fujita, 2004; Fujita, 2007; Sheppard, 2017: 972).

Özetle kutuplaşma teorisi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin aynı entegrasyona katılmaları durumunda, kümülatif nedensellik ilkesi gereğince, bu ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının artacağını öne sürer.

Kutuplaşma teorisine göre Meksika'nın NAFTA'ya katıldıktan sonra diğer üye ülkeler ile arasındaki gelişmişlik farkının artmış olması gerekmektedir. Ancak pratikte böyle olup olmadığının ve hangi göstergelerin kutuplaşmayı artırdığının saptanabilmesi için birtakım analizlere ihtiyaç duyulmaktadır. Kutuplaşmayı etkilediği düşünülen değişkenlerin kutuplaşmaya ne yönde etki ettiğinin tespit edilmesi bu çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır. Başka bir deyişle çalışmanın amacı kutuplaşma teorisinin pratikte geçerliliğinin, bazı göstergeler çerçevesinde NAFTA için test edilmesidir. Bu bağlamda üye ülkelerin 1970-2020 yıllarına ait birtakım gelişmişlik göstergeleri panel veri analizine tabi tutulmuştur.

2. Literatür Özeti

Literatürde kutuplaşma teorisi ile ilgili birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak bu çalışmaların büyük çoğunluğu Avrupa Birliği ülkelerini konu almaktadır. Aşağıda, kutuplaşma teorisini NAFTA kapsamında inceleyen çalışmalar özetlenmiştir.

NAFTA yürürlüğe girdikten bir yıl sonra Ohr (1995), NAFTA'nın Meksika ile diğer ülkeler arasında yakınsamaya mı ıraksamaya mı yol açacağını, bununla birlikte Meksika için ticaret yaratıcı mı ticaret saptırıcı mı etkiye neden olacağını faktör hareketliliği, sosyal kapasite, yapısal düalizm gibi çeşitli açılardan değerlendirmiştir. Ohr (1995), pazar entegrasyonunun üyeler arasında yakınsama etkisine neden olacağını, bunun sebebinin de Meksika'nın -çoğunlukla ABD ile yaptığı- endüstri içi ticareti olduğunu ileri sürmüştür. Yazar çalışmasında, NAFTA'nın üyelerin ticaret kazançlarını arttıracığını, aynı zamanda da Meksika'da sanayileşme ve büyümeyi de teşvik edeceğini iddia etmiştir. Fakat Boris & Hirschhorn (1996), Meksika perspektifinden NAFTA'nın koşullarını, gerekçelerini ve içeriğini incelediği ve anlaşmanın tarım ve endüstri boyutunu Meksika çerçevesinde değerlendirdiği çalışmasında, genel olarak serbest piyasaya girişin Meksika ile diğer üyeler arasındaki farkı açacağını, yani kutuplaşmaya neden olacağını öne sürmüştür.

Krugman (1993) da Ohr (1995) ile benzer şekilde, NAFTA'nın üyeler arasında kutuplaşmaya yol açmayacağını, bilakis aslında ABD'nin NAFTA'dan bir çıkarı olmadığını, NAFTA'yı oluşturmaktaki amacının tamamen o dönemdeki Meksika hükümetine yardım etmek olduğunu ve NAFTA'dan asıl yararı Meksika'nın sağlayacağını iddia etmektedir. Ancak Meksika NAFTA'ya üye olduktan belli bir süre sonra yapılan bazı ampirik çalışmalar bunun aksini göstermektedir. Krugman (1993)'ın çalışmasından on, Meksika'nın NAFTA'ya üye olmasından dokuz yıl sonra Rodríguez-Pose & Sánchez-Reaza (2003), yaptıkları çalışmada Meksika'nın kapalı ekonomiden açık ekonomiye geçişinin, ithal ikameci sanayileşme politikasını benimsemesinin ve GATT ile NAFTA üyeliğinin Meksika'nın bölgeleri arasındaki eşitsizliğe ne gibi etkilerinin olduğunu incelemişlerdir. Bölgesel eşitsizliği ölçmek için en küçük kareler yöntemiyle regresyon analizi yapılmış, analiz sonuçlarına göre de ekonomik liberalleşme ve entegrasyonun ekonomik ayrışmaya neden olduğu ve ülkenin nispeten zengin kuzeyi ile daha fakir olan güneyi arasındaki farkın giderek daha fazla genişlediği tespit edilmiştir. Entegrasyonun ve liberalleşmenin ülkenin ana ekonomik kutuplarında (özellikle ABD'ye yakın eyaletlerde ve başkent Mexico City'de) ekonomik faaliyetlerin daha çok yoğunlaşmasını teşvik ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla Meksika'daki bölgeler özelinde kutuplaşma teorisinin doğruluğu kanıtlanmıştır.

Hanson (2003) da Meksika'nın ticareti ve yatırımları serbestleştirmesinin ve NAFTA'ya katılmasının ardından ülkedeki ücret yapısında ne gibi değişiklikler olduğunu incelemiştir. Rodríguez-Pose & Sánchez-Reaza (2003) ile benzer şekilde en küçük kareler yöntemiyle regresyon analizi yapmış ve 3 ana sonuca ulaşmıştır.

Bunlar (1) genel ücret seviyelerinde genellikle makroekonomik bir daralmayı takip eden geçici düşüşler yaşanmıştır, (2) Meksika-ABD sınırındaki eyaletlerde, ülkenin geri kalanına göre ücretlerde artış meydana gelmiştir ve (3) ülkede beceri getirilerinde sürekli bir artış olması, ücret eşitsizliğinde genel bir artışa yol açmıştır. Buna göre tıpkı Rodríguez-Pose & Sánchez-Reaza (2003) gibi Hanson (2003) da Meksika'nın liberalleşmesinin ülke içerisinde bir kutuplaşmaya neden olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Yukarıda bahsi geçen çalışmaların aksine Campos-Vázquez (2013), Meksika'da 1994'ten sonra ücret eşitsizliğinin azaldığını öne sürmüştür. Çalışmasında Harcama Anketi verilerini kullanarak, detaylı şemalarla söz konusu azalışın altında yatan sebepleri incelemiş ve en önemli faktörün eğitim getirisi ve emek deneyimi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Meksika'da yeterince yüksek kaliteli işler yaratılmadığı için daha düşük ücret eşitsizliği meydana gelmiş; yani üniversite mezunu işçilere olan talep arz kadar artmamıştır. Dolayısıyla bu sonuç, ücret bağlamında, kutuplaşma teorisiyle çelişmektedir.

Salvatore (2007), NAFTA'nın etkilerini ölçmek için yapılan çalışmalarda sınırın iki tarafındaki istihdam ve/veya ABD-Meksika arasındaki ticaret ve yatırımlara ait verilerin kullanıldığını ancak bunun yanlış bir yöntem olduğunu iddia etmektedir. Üretimde, ticaretle, yatırımlarda ve rekabetteki uzmanlaşmanın üretkenlikteki sonuçları ile artan verimliliğin bir serbest ticaret anlaşmasının etkilerini ölçmek için kullanılacak doğru kaynaklar olduğunu ileri sürmektedir. Fakat bu faktörlerdeki artışların başka şeylerden de kaynaklanabileceğini, dolayısıyla bu yolla serbest ticaret anlaşmalarının (STA) spesifik etkilerini tespit etmenin mümkün olmadığını belirten yazar, STA içi ticareti ve büyümeyi karşıolgusal simülasyon (counterfactual simulation) yöntemiyle ölçmenin en doğru sonuca ulaştıracağını belirtmiştir. Yaptığı simülasyon sonucunda Meksika'nın genel ticaret ve yatırım liberalizasyonunun Meksika'ya NAFTA'dan daha fazla yarar sağladığını tespit etmiştir. Yani çalışmaya göre Meksika asıl yararı NAFTA'dan değil, kendi liberal politikasından elde etmiştir. Buna ek olarak NAFTA'dan en büyük faydayı ABD'nin sağladığı sonucuna da ulaşılmıştır. Çünkü ürün ve hammadde piyasalarında artan rekabet ABD'deki yurt içi malların fiyatlarını düşürmüş ve ABD'li tüketicilerin satın alma gücünü arttırmıştır.

Literatürde NAFTA üyesi ülkelerin entegrasyondan fayda sağlayacağına yönelik görüşler olsa da bunun tersini iddia eden çalışmalar da bulunmaktadır. Dolayısıyla literatürde, NAFTA'nın üye ülkelere olan getirisi konusunda kesin bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bununla birlikte incelenen literatürdeki çalışmalarda muhtelif değişkenler ve analiz yöntemleri kullanılarak konuya dair farklı noktalar test edilmiştir. Çalışmamızda ise NAFTA entegrasyonu, kutuplaşma teorisi çerçevesinde incelenmiştir. İncelemenin diğer çalışmalara göre ayırt edici özelliği ve literatüre sağlayacağı katkı, tarafımızca hesaplanan kutuplaşma düzeyi değişkeninin, üye ülkelerin ticaret ve doğrudan yabancı yatırım verileri bağlamında test edilmesidir.

3. Ampirik Yöntem

Çalışma kapsamında kutuplaşma teorisi, NAFTA üyesi üç ülke olan ABD, Kanada ve Meksika özelinde incelenmiştir. Buna göre NAFTA entegrasyonunun, üye ülkeler arasındaki gelişmişlik farkını artırıp artırmadığı, çeşitli değişkenler çerçevesinde test edilmesi amaçlanmaktadır.

3.1. Değişkenler ve Veri Seti

Kutuplaşma hipotezinin sınanması amacıyla oluşturulan modelin bağımlı değişkeni, gelişmişlik seviyesinin en önemli göstergelerinden olan GYSH (gayri safi yurt içi hasıla) ile bağdaştırılan kutuplaşma düzeyidir (P). Buna göre kutuplaşma düzeyi, her ülke için tüm GSYH'lerin ortalamasından ilgili ülkenin GSYH'sinin farkının karesi alınarak hesaplanmıştır. Bağımsız değişkenler ise ülkelerin dışa açıklıkları (OPN), yabancı yatırımları (FDI) ve entegrasyondaki her bir ülkenin diğer iki ülkeyle olan ticaret hacmidir (DTH). Analiz ile sınanan durum ise OPN, FDI ve DTH'nin ülkelerin gelişmişlik düzeylerine olan etkisidir. Değişkenlere ait özet bilgilere Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlere Ait Bilgiler

Değişkenler	Kaynak	Kısaltma	Tanımlar
Kutuplaşma Düzeyi	OECD	P	Her bir ülke için tüm GSYH'lerin ortalamasından ilgili ülkenin GSYH'sinin farkının karesi alınarak hesaplanmıştır.
Dışa Açıklık	UN Comtrade & OECD	OPN	Ticaretin GSYH içerisindeki payı
Yabancı Yatırım	Dünya Bankası	FDI	Bir ülkeden başka ülkeye olan sermaye hareketleri
Üyeler Arası Ticaret Hacmi	UN Comtrade	DTH	Üye ülkeler arasında meydana gelen ihracat ve ithalat toplamı

Çalışmanın verileri, Tablo 1'de de görüldüğü gibi, Dünya Bankası, Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD-Organisation for Economic Co-operation and Development) ve Birleşmiş Milletler-UN Comtrade istatistik veri tabanlarından elde edilmiş olup, 1970-2020 yıllarını kapsamaktadır.

3.2. Ampirik Model

Dışa açıklığın, yabancı yatırımların ve üyeler arasındaki ticaret hacminin kutuplaşma üzerindeki etkisinin araştırıldığı model şu şekildedir:

$$P_{it} = c + \alpha_1 OPN_{it} + \alpha_2 FDI_{it} + \alpha_3 DTH_{it} + \epsilon_{it} \quad (1)$$

i: 1, 2, 3 ve t: 1, 2, 3, ..., t

ABD, Kanada ve Meksika ülkelerinin her biri için elde edilen veriler bir araya getirilmiş, 3 kesit ve 153 gözlemden oluşan bir veri seti elde edilmiştir. Serilerin hepsi logaritmiktir. Logaritmik dönüşümle serilerin aralarındaki farkın azaltılması amaçlanmıştır. Verilerin analizi için Stata 14 ve E-Views 10 paket programları kullanılmıştır.

Kutuplaşma hipotezinin NAFTA üyesi ülkeler için ne derece geçerli olduğunun sınanması amacıyla bir dizi ekonometrik test yapılmıştır. Bunlardan ilki, serilerin eğim katsayılarının homojen dağılıp dağılmadığını gösteren Delta testidir. Daha sonrasında kesitler arasında etkileşim olup olmadığının sınanması amacıyla yatay kesit bağımlılığı testi yapılmıştır. Bir veri setinde birim kök olup olmadığının test edilmesi için de öncelikle yatay kesit bağımlılığının sınanması gerekmektedir. Dolayısıyla yatay kesit bağımlılığı testinin sonuçlarına uygun olarak 2. Nesil birim kök testlerinden biri olan Pesaran CIPS birim kök testi uygulanmıştır. Daha sonrasında serilerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediğinin tespit edilmesi amacıyla eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Eşbütünleşmenin sınanması amacıyla homojenlik, yatay kesit bağımlılığı ve birim kök testi sonuçlarına göre veri setimize en uygun test olan Westerlund (2007) eşbütünleşme testi seçilmiştir. Westerlund eşbütünleşme testi, seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını gösterse de bu ilişkinin yönünü ve derecesini göstermemektedir. Bu amaçla da birtakım katsayı tahmin testleri bulunmaktadır. Bu katsayılar pozitif ve negatif değer alabilmekte ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken ile olan ilişkisinin yönünü göstermektedir. Çalışmamızda, katsayıların belirlenebilmesi amacıyla, veri setine ve ön testlere uygun olarak Dinamik Sıradan En Küçük Kareler (Dynamic Ordinary Least Squares: DOLS) ve Kantil Regresyon (Quantile Regression) metodları kullanılmıştır.

3.3. Analiz Bulguları

Serilere ait tanımlayıcı istatistikler ile değişkenler ve faktörler arasındaki basit korelasyonu gösteren korelasyon matrisi Tablo 2'de yer almaktadır. Korelasyon matrisinde görüldüğü gibi tüm bağımsız değişkenler bağımlı değişken olan P ile pozitif korelasyona sahiptir. Bununla birlikte korelasyon testi nispeten çok daha basit hesaplamalar içeren temel bir testtir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenle olan ilişkisinin tam olarak tespit edilebilmesi için daha ileri ekonometrik testler yapılması gerekmektedir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Matrisi

	lnP	lnDTH	lnFDI	lnOPN
Ortalama	45.073	25.852	23.397	3.585
Medyan	45.018	26.232	23.702	3.709
Std. Sapma	1.794	1.470	1.883	0.543
Çarpıklık	-0.325	-0.939	-0.193	-0.233
Basıklık	2.348	3.307	2.474	1.776
Jarque-Bera	5.399	23.065	2.710	10.927
Korelasyon Matrisi				
lnP	1			
lnDTH	0.626	1		
lnFDI	0.631	0.887	1	
lnOPN	0.217	0.438	0.152	1

Serilerin eğim katsayılarının homojen dağılıp dağılmadığının tespit edilmesi amacıyla homojenlik testi yapılmıştır. Homojenlik testi olarak, hem yatay kesit boyutunun zaman boyutundan büyük olduğunda, hem de tersi durumlarda doğru sonuç verebildiği için Pesaran & Yamagata (2008)'ya ait Delta testi kullanılmıştır. Homojenlik testi sonuçlarına Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. Homojenlik Testi

	Delta	Olasılık Değeri
	5.964	0.000*
adj.	6.280	0.000*

Not: * %1 anlam düzeyini ifade etmektedir.

Homojenlik testinin boş hipotezi “ H_0 : Eğitim katsayıları homojendir” şeklindedir. Yapılan test sonucunda $p < 0,05$ olduğundan H_0 hipotezi %1 anlam düzeyinde reddedilmiş ve alternatif hipotez kabul edilmiştir. Sonuç olarak eğitim katsayılarının heterojen olduğu anlaşılmıştır.

Kesitler arasında ilişki olup olmadığı, yatay kesit bağımlılığı testi ile sınanmıştır. Yatay kesit bağımlılığı testine ilişkin bulgular ise Tablo 4’te sunulmuştur. Buna göre “ H_0 : Yatay kesitler arasında bağımlılık yoktur” hipotezi 3 farklı teste göre sınanmış ve her bir testte bütün değişkenler için %1 anlam düzeyinde reddedilmiştir. Bir diğer ifadeyle kesitler arasında yatay kesit bağımlılığı bulunmakta, dolayısıyla ülkelerin değişkenleri birbirini etkilemektedir.

Tablo 4. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Test	İstatistik	Olasılık Değeri
Breusch-Pagan LM	21.914	0.000*
Pesaran scaled LM	7.722	0.000*
Pesaran CD	3.409	0.001*

Not: * %1 anlam düzeyini ifade etmektedir.

Değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı bulunmasından dolayı 2. Nesil birim kök testlerinden olan Pesaran (2007)’in CIPS testi trendli⁴ şekilde uygulanmıştır.

Literatürde, standart panel birim kök testleri dönüştürülmüş serilere uygulanmadan önce serilerin çapraz bağımlılığını asimptotik olarak ortadan kaldırmak için ortogonalizasyon tipi prosedürleri kullanan, kesit bağımlılığına izin veren bir dizi panel birim kök testi önerilmiştir. Pesaran (2007), standart artırılmış Dickey-Fuller (Augmented Dickey-Fuller-ADF) regresyonlarının, gecikmeli seviyelerin kesit ortalamaları ve münferit serilerin ilk farkları ile artırıldığı basit bir alternatif önermiştir. Bu sayede hem münferit kesitsel olarak artırılmış ADF (Cross-sectionally augmented Dickey-Fuller-CADF) istatistikleri hem de basit ortalamaları için yeni asimptotik sonuçlar elde edilebilmektedir (Pesaran, 2007: 265). Bu nedenle analizde, bireysel süreçlerin kesitsel olarak bağımlı olduğunu varsayan Pesaran CIPS testinin ikinci nesil panel birim kök testi kullanılmıştır. Pesaran (2007), CIPS testinin nispeten küçük örnekler için bile tatmin edici boyut ve güce sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 5’te Pesaran’ın ikinci nesil panel birim kök testinin (kesitsel olarak artırılmış IPS testi- CIPS) bulguları yer almaktadır.

Tablo 5. Pesaran CIPS Birim Kök Testi

Değişken	Düzye		Fark		Durağanlık Seviyesi
	Zt-bar	Olasılık Değeri	Zt-Bar	Olasılık Değeri	
lnP	-7.539	0.000*	-	-	I(0)
lnDTH	-1.058	0.145	-7.047	0.000*	I(1)
lnFDI	-2.892	0.002*	-	-	I(0)
lnOPN	-0.283	0.389	-5.368	0.000*	I(1)

Not: * %1 anlam düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 5’te de görüldüğü gibi P ve FDI değişkenleri için H_0 : Seri birim kök içermektedir hipotezi düzeyde (I(0)) %1 anlam düzeyinde reddedilmiştir. Bu da P ve FDI değişkenlerinin birim kök içermediğini, başka bir deyişle durağan olduklarını ifade etmektedir. DTH ve OPN değişkenleri için H_0 hipotezi düzeyde reddedilemediği için serilerin farkları alınarak tekrar birim kök testine tabi tutulmuştur. Sonuç olarak her iki serinin de birinci farklarında (I(1)) durağan oldukları tespit edilmiştir.

Birimler arası korelasyon (yatay kesit bağımlılığı) olduğundan ikinci nesil eşbütünleşme testlerinden Westerlund (2007) eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Eşbütünleşme testleri seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespit edilmesi amacıyla uygulanmaktadır. Westerlund eşbütünleşme testi, diğer kalıntı tabanlı panel eşbütünleşme testlerine göre küçük boyutlu bozulmalara, yüksek güç ve küçük örneklem özelliklerine sahiptir (Westerlund, 2007). Eşbütünleşme testi sonuçları Tablo 6’da yer almaktadır.

⁴ Trend, serilerin grafikleri dikkate alınarak seçilmiştir.

Tablo 6. Westerlund (2007) Eşbütünleşme Testi

İstatistik	Değer	Z-değeri	Olasılık Değeri	Robust Olasılık Değeri
Gt	-4.426	-4.594	0.000	0.000*
Ga	-21.853	-3.894	0.000	0.000*
Pt	-6.422	-3.160	0.001	0.000
Pa	-15.725	-3.142	0.001	0.000

Not: * %1 anlam düzeyini ifade etmektedir.

Eşbütünleşme testinin sonuçlarında, seride yatay kesit bağımlılığı olduğunda robust p değerine, seri homojen olduğunda da panel değerlerine (Pt ve Pa) bakılmaktadır. Zira panelin bir bütün olarak eşbütünleşik olduğu alternatif hipotezini test etmek için P değerlerine bakılırken, G değerleri en az bir birimin eşbütünleşik olduğu alternatifini test etmektedir (Persyn & Westerlund, 2008). Buna göre “H₀: Eşbütünleşme yoktur” boş hipotezi %1 anlam düzeyinde reddedilmiştir. Dolayısıyla NAFTA ülkelerinin serileri arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiş, yani serilerin uzun dönemli ilişkisinin olduğu ortaya konmuştur. Daha sonra ilişkinin yönünün tespit edilmesi amacıyla DOLS ve Kantil Regresyon testleri uygulanmıştır. Söz konusu testlere ilişkin bulgulara Tablo 7’de yer verilmiştir.

Tablo 7. DOLS ve Kantil Regresyon Sonuçları

Değişken	DOLS Test Sonuçları				Kantil Regresyon Test Sonuçları			
	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık Değeri	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık Değeri
lnDTH	2.740*	0.380	7.205	0.000	2.192*	0.158	13.867	0.000
lnFDI	-0.741**	0.331	-2.238	0.027	-0.409*	0.143	-2.850	0.005
lnOPN	-2.411*	0.827	-2.914	0.004	-0.789**	0.351	-2.249	0.026

Not: * ve ** sırasıyla %1 ve %5 anlam düzeylerini ifade etmektedir. DOLS’de gecikme metodu “fixed”, panel metodu ise “pooled” olarak belirlenmiştir. Uzun dönemli kovaryans tahmininde Newey-West bant genişliği kullanılmıştır. Kantil regresyon testinde ise standart hata ve kovaryans için Huber Sandwich, bant genişliği için Hall-Sheather metodu kullanılmıştır. Bant genişliği=0.18165.

DOLS ve Kantil Regresyon yöntemleri ile hesaplanan katsayı tahmin sonuçlarına göre tüm bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Her iki testte de ilişkilerin yönünün aynı olması modelin güvenilirliğini artıran bir unsurdur. Yapılan iki testin de sonucunda DTH’nin kutuplaşmayı pozitif, FDI ve OPN’nin negatif etkilediği tespit edilmiştir. Yani NAFTA üyesi ülkelerin birbiriyle yaptıkları ticaret aralarındaki kutuplaşmayı artırırken, ülkelere gelen yabancı yatırımlar ve dış alem ile yaptıkları ticaret kutuplaşma düzeyini azaltmaktadır.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Literatürde entegrasyonlar üzerine yapılmış birçok çalışma bulunsa da oransal olarak çok azı NAFTA entegrasyonu ile ilgilidir. Bununla birlikte NAFTA’yu kutuplaşma çerçevesinde inceleyen çalışma sayısı daha da azdır. Bu çalışmalar da geçmiş yıllarda yapıldığı için bu çalışmayla birlikte konunun güncelliğinin korunması amaçlanmıştır.

Çalışmada kutuplaşma hipotezinin NAFTA üyesi ülkeler için geçerliliği 1970-2020 verileri kullanılarak test edilmiştir. Hipotezde, ekonomik entegrasyona katılan farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkelerde, serbest piyasa düzeniyle birlikte gelişmişlik farkının artacağını iddia edilmektedir. Hipotezin sınanması amacıyla öncelikle ön testler (homojenlik, yatay kesit bağımlılığı ve birim kök testi) yapılmıştır. Ardından ön testlerin sonuçlarına göre veri setine uygun eşbütünleşme testi seçilmiş ve uygulanmıştır. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edildiği için katsayı belirleme testleri yapılmıştır. Testler sonucunda ülkelerin kendi aralarında yaptıkları ticaretin, aralarındaki gelişmişlik farkını, yani kutuplaşma düzeyini artırdığı saptanmıştır. Söz konusu sonuç, Boris & Hirschhorn (1996)’un çalışmasını destekler nitelikte olup, Ohr (1995) ve Krugman (1993)’ün serbest ticaret sonucunda Meksika’nın ABD ve Kanada’ya yakınsayacağı ve NAFTA’dan asıl yararı Meksika’nın sağlayacağına yönelik tespitlerine ters bir tablo ortaya koymaktadır. Bununla birlikte doğrudan yabancı yatırımların ve dışa açıklığın gelişmişlik farkını azalttığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla, Salvatore (2007)’ün da çalışmasında belirttiği gibi, Meksika’nın aslında entegrasyona katılarak değil, liberal politikalar uygulayarak fayda sağladığı söylenebilir. Bu sonuçlardan hareketle de aralarında gelişmişlik farkı bulunan ülkelerin bölgesel bir entegrasyona katılmalarının gelişmekte olan ülkelerin aleyhine olduğu çıkarımında bulunulabilir. Sonuç olarak ticari kazanım ve pazar payı elde etmek amacıyla kurulan entegrasyonlar zengin ülkelerin daha zengin, fakir ülkelerin daha fakir duruma gelmelerine sebep olabilmektedir.

Analiz sonuçlarına göre entegrasyondaki üye ülkelerin, bilhassa Meksika’nın, (1) entegrasyon dışı ticarete ağırlık verme, (2) katma değerli üretimi artırma, (3) kurumsal kaliteyi artırma gibi uygulama ve politikalarla

kutuplaşma etkisini azaltabilecekleri söylenebilir. Şöyle ki NAFTA üyesi ülkeler, özellikle ABD ve Meksika, kıyaslandığında gerek pazar payı gerekse üretim açısından ABD'nin çok büyük bir üstünlüğü olduğu görülmektedir. Bu durum ve ABD'deki birtakım yasal düzenlemeler, Meksika'nın ABD'nin yurt içi pazarında söz sahibi olamaması sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla kendi aralarındaki ticaret, Meksika'ya faydadan çok zarar vermektedir. Ancak Meksika, kurumsal kaliteyi ve katma değerli üretimi artırarak ABD ve Kanada pazarlarında rekabet avantajı elde edebilir ve ülkeye doğrudan yabancı yatırım yapılmasını sağlayabilir.

Yazar Katkı Beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çatışma Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kişi ile ya da yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Balassa, B. (1961). *The theory of economic integration*. Homewood IL: R. D. Irwin.
- Balassa, B. (1976). Types of economic integration. İçinde F. Machlup (Ed.), *Economic integration worldwide, regional, sectoral* (s. 17-40). Londra: Pelgrave Macmillan.
- Balassa, B. (1991). Economic integration. İçinde J. Eatwell, M. Milgate & P. Newman (Ed.), *The world of economics* (s. 176-186). Londra: Pelgrave Macmillan.
- Blecker, R. A. (2003). The North American economies after NAFTA: A critical appraisal. *International Journal of Political Economy*, 33(3), 5-27.
- Blecker, R. A. (2014). The Mexican and U.S. economies after twenty years of NAFTA. *International Journal of Political Economy*, 43(2), 5-26.
- Boris, D., & Hirschorn, K. (1996). *The north American free trade agreement (NAFTA): The consequences of neoliberal market strategies for Mexico and Canada*. Arbeitspapiere der Forschungsgruppe Europäische Gemeinschaften (FEG): Nr. 16.
- Burfisher, M. E., Lambert, F., & Matheson T. (2019). *NAFTA to USMCA: What is gained?*. IMF Working Paper: WP/19/73.
- Campos-Vázquez, R. (2013). Why did wage inequality decrease in Mexico after NAFTA?. *Economía Mexicana NUEVA ÉPOCA*, XXII(2), 245-278.
- Dünya Bankası (tarihsiz). <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> sayfasından erişilmiştir. Erişim Tarihi: 18.04.2024.
- Fujita, N. (2004). *Gunnar Myrdal's theory of cumulative causation revisited*. Economic Research Center Discussion Paper: No. 147.
- Fujita, N. (2007). Myrdal's theory of cumulative causation. *Evolutionary and Institutional Economics Review*, 3(2), 275-283.
- Haberler, G. (1964). Integration and growth of the world economy in historical perspective. *The American Economic Review*, 54(2), 1-22.
- Hanson, G. H. (2003). *What has happened to wages in Mexico since NAFTA: Implications for hemispheric free trade*. NBER Working Paper Series: No. 9563.
- International Trade Administration (tarihsiz). <https://www.trade.gov/usmca> sayfasından erişilmiştir. Erişim Tarihi: Mart 2024.
- Krueger, A. O. (1999). *Trade creation and trade diversion under NAFTA*. NBER Working Paper Series: No. 7429.
- Krugman, P. (1991). The move toward free trade zones. *Economic Review*, 76(6), 7-41.
- Krugman, P. (1993). The uncomfortable truth about NAFTA: It's foreign policy, stupid. *Foreign Affairs*, 72(5), 13-19.
- Kühn, M. (2015). Peripheralization: Theoretical concepts explaining socio-spatial inequalities. *European Planning Studies*, 23(2), 367-378.
- Lizano, E. (1976). Integration of less developed areas and of areas on different levels of development. İçinde F. Machlup (Ed.), *Economic integration: Worldwide, regional, sectoral* (s. 175-304).

- Myrdal, G. (1957). *Economic theory and underdeveloped regions*. Londra: Gerald Duckworth.
- Ohr, R. (1995). Divergence or convergence as a consequence of regional integration? - NAFTA's impacts on Mexico. İçinde F. P. Lang, R. Ohr (Ed.), *International economic integration* (s. 245-263). Germany: Physica-Verlag Heidelberg.
- Persyn, D., & Westerlund, J. (2008). Error-correction-based cointegration tests for panel data. *The Stata Journal*, 8(2), 232-241.
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22, 265-312.
- Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(2008), 50-93.
- Rodríguez-Pose, A., & Sánchez-Reaza, J. (2003). *Economic polarization through trade: Trade liberalization and regional growth in Mexico*. WIDER Discussion Paper: No. 2003/60.
- Sai-wing Ho, P. (2004). Myrdal's backwash and spread effects in Classical Economics: Implications for multilateral trade negotiations. *Journal of Economic Issues*, 38(2), 537-544.
- Salvatore, D. (2007). Economic effects of NAFTA on Mexico. *Global Economy Journal*, 7(1), 1-15.
- Sheppard, E. (2017). Economic theory and underdeveloped regions. *Regional Studies*, 51(6), 972-973.
- Villarreal, M. A., & Fergusson, I. F. (2017). *The north American free trade agreement (NAFTA)*. Congressional Research Service Report.
- Westerlund, J. (2007). Testing for error correction in panel data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 69(6), 709-748.